

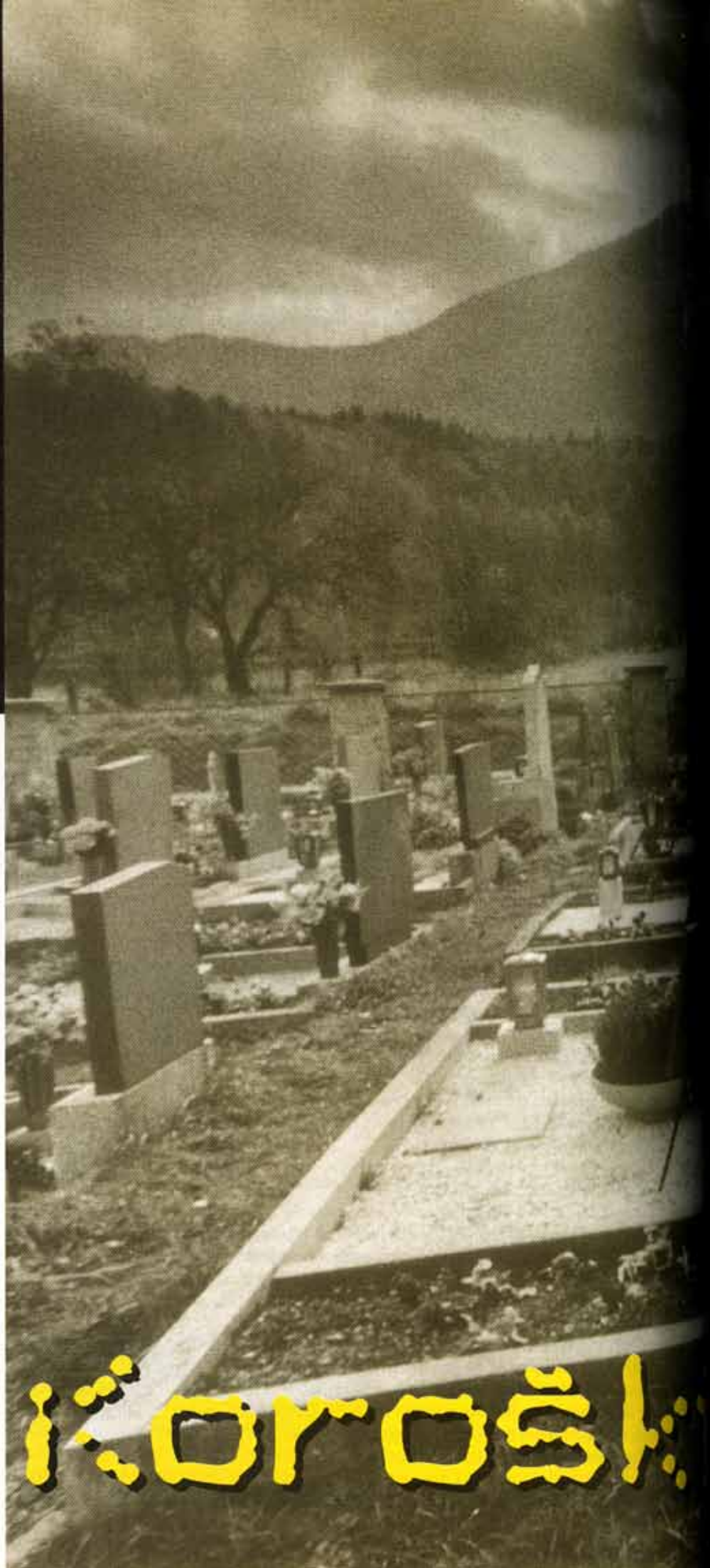
Profesor Feinig, kmečki sin iz koroške vasi Sveče, je trideset let učil slovenščino gimnazijce v Celovcu, na Dunaju je doktoriral iz hišnih imen v koroški dolini Rož, hišna, osebna, družinska imena in imena svetnikov je zbiral tako zavzeto, da jih ima spravljenih za celo knjigo. Na slovenskem oddelku Radia Celovec je o njih pripravljaj narodopisne radijske oddaje. Odkar se je upokojil, slovensko uči vnučka in pazi nanj, da s svojim otroškim kolesom ne zapelje izpred hiše na cesto, ki vodi iz Bistrice v Sveče. Letos sta Krščanska kulturna zveza in Slovenski narodopisni inštitut Urbana Jarnika iz Celovca izdala, celovška Mohorjeva družba pa je založila njegovo etnografsko delo Nagrobni napisi od Šentlenarta do Golšova. V njem je objavil prepise starih nagrobnih napisov z *britofov* triindvajsetih krajev in vasi v Rožu. Pogovarjala sva se o posvetilih, ki so jih ljudje klesali na nagrobne kamne umrlih, o smrti, strahovih in vračanju mrličev. In ni šlo drugače, kot da sva ob tem ves čas govorila še o Slovencih na Koroškem.

Kako daleč nazaj segajo najstarejši nagrobni napisi, ki ste jih odkrili?

Nekateri so še v bohoričici zapisani. Povečini pa niso tako stari, ker so jih ljudje obnavljali. Ko mlajši umrejo, jim nove kamne postavijo. Prej so tudi tisti, ki niso bili količkaj bogati, imeli samo železne križe, na teh pa razen *počivaj v miru* skoraj nisi mogel drugega napisati. Našel sem še take kamne, ki segajo do Prešerna. Ti so bili navadno duhovnikom posvečeni. Bili so vdeleni v cerkveni zid, ker so jih tam pokopavali, pa potomcev duhovniki niso imeli, zato jih ni bilo treba obnoviti. Pri Nemcih vidim, da imajo še danes veliko verzov napisanih, da se ta navada ohranja, pri Slovencih pa ne, ker se s tem izdajaš za Slovence. In prav zato sem hotel izdati to knjigo, da bodo ljudje videli, kako je to lepo, in da se bodo zgledovali.

Ali se slovenski ljudje na Koroškem ne upajo izpostaviti s tem, da na nagrobne kamne svojih umrlih dajo napis v slovenščini?

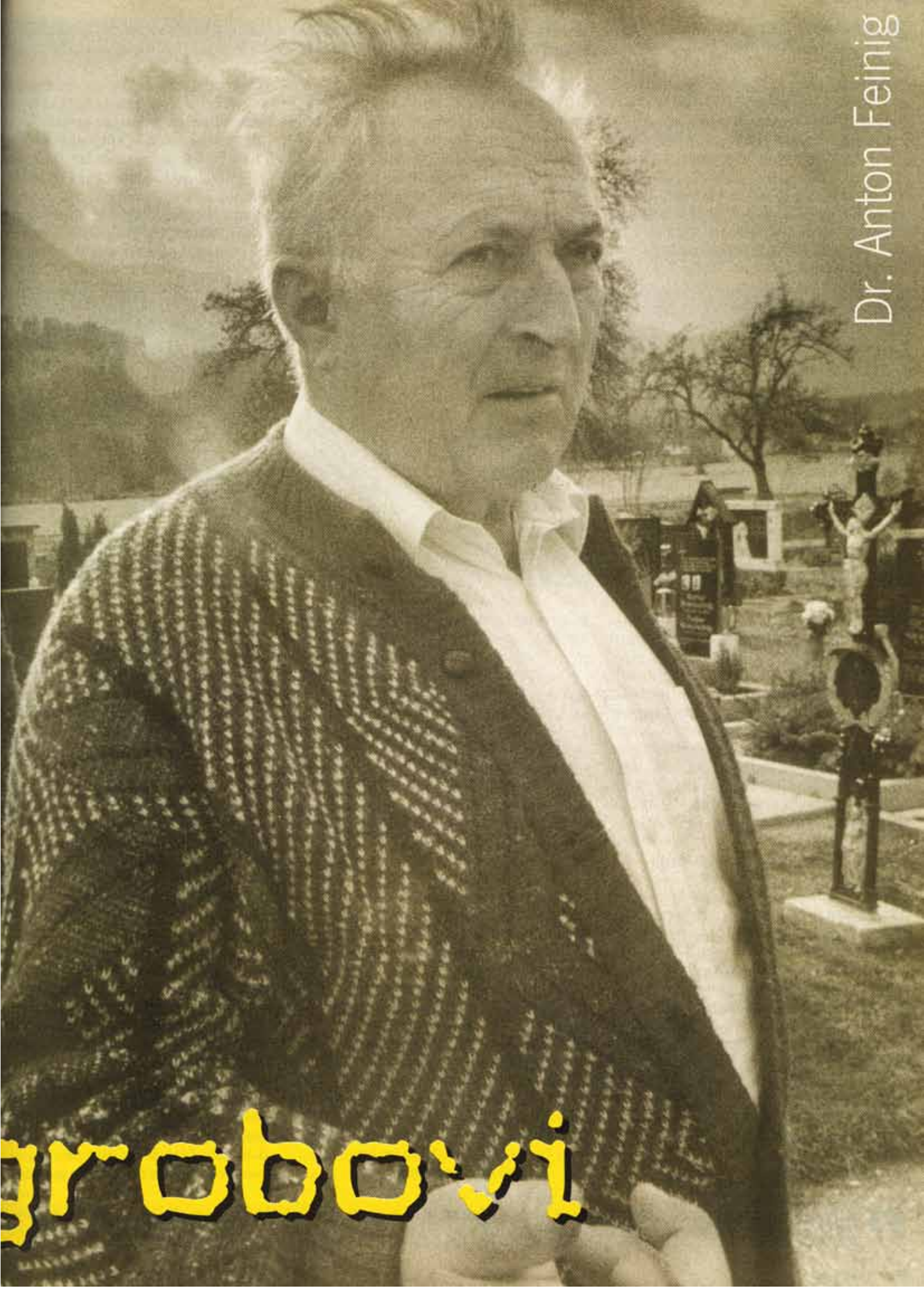
Tukaj na vasi so se še pred dvajsetimi leti, če so ljudje delali kakšno skupno delo, komu novo streho, na primer, med seboj samo po slovensko pogovarjali. Če sedaj krijejo kakšno streho, skoraj ne slišiš slovenske besede. To je ta križ pri nas. Če je vmes eden, ki slovensko ne razume, vsi takoj preklopijo in nemško govorijo. To je nobel in vsi imamo to v sebi. Vendar ni prav, čeprav rečejo, da zato, ker on ne razume, mi pa znamo nemško. Najhujše pa je, da ljudje z otroki nočejo govoriti slovensko. Tudi v takih slovenskih družinah, v katerih so se vedno za Slovence imeli, je naen-

Koroški!

Dr. Anton Feinig

grobovi

” Korošci tako delajo, kot da bi oni odločali, kdo bo v EU prišel. In vsi Nemci skupaj držijo, pa naj bodo Švicarji ali Avstrijci ali Nemci. Slovani nismo tako složni. In bodo dosegli, kar bodo hoteli. Tudi v Sudetih in na Poljskem.

krat drugače. In če z otroki ne govoriš, dokler so še majhni, da z njimi slovensko govoriš, oni ti pa nemško odgovarjajo, je konec.

Se je po letu 1991, kar je Slovenija samostojna, ta proces mogoče kaj ustavil?

Pri nas tukaj ne. V Podjuni je zopet drugače, toda v Rožu je, žal, tako. V Bistrici je bila prej velika industrija, tudi žaga, in tam so bili seveda posestniki, glavni inženirji, nastavljeni in uradniki Nemci. Ti so pri škofiji že takoj po plebiscitu izsilili, da mora župnik ob nedeljah - fara je v Svečah, Bistrica je samo podružnica - pridigo nemško narediti. Danes imamo še petje dvojezično in maša se daruje dvojezično.

Kako, pri enem samem obredu duhovnik govori v dveh jezikih?

Tako, menja ju sem in tja. Duhovnik mora povsod mešati, tudi pri pogrebih. Tega prej nisem vedel, ugotovil sem šele pozneje, ko sem se v stvari bolj poglobljal: sorodnice, ki so še pod cesarjem v šole hodile, so povedale, da so se morali že takrat posebej k slovenščini prijavljati. Je bil pa verouk vedno v slovenščini. Tam so se potem tisti, ki so bili enojezični, le precej naučili. Sedaj otrok pred prvim obhajilom slovensko že težko razume. Ko jim daje duhovnik molitvice brati, čutiš, da klavirno prebere, ker ne razume. Vse zakone imamo na naši strani, to drži, toda resnica je hujša.

Kako si to razlagate? Od kod pri Avstrijcih ta strah pred Slovenci?

Pri nas se zmeraj na to izgovarjajo, da so bili Korošci že dvakrat v nevarnosti. Najprej ob plebiscitu, ko so Srbi prišli. Če tedaj ne bi prišla srbska vojaščina, ki se je od nemčurjev pustila naplahtati, da so k najbolj zavednim Slovincem šli in jim pobirali ... Srbom ni nikoli šlo za to, da bi se slovenstvo tukaj ohranilo, njim je že takrat šlo za veliko Srbijo. Potem pa še partizani. Pri tem se ne moreš prav zagovarjati, kajti do leta 1955, do avstrijske državne pogodbe, je imela OF vse v rokah, vsi so govorili: Ne pogajajte se z Avstrijo, saj bo vse rešeno. Seveda je bilo. Veste, osebno me jezi, zdaj, ko sem že toliko star: Tito je vedel, kaj so se zmenili na Jalti, vedel je, da bo na Karavanah in pri Trstu meja, pa je pustil partizane, kot da hočejo ta ozemlja zasesti, toliko da ni vojna izbruhnila. Potem pa se je točno tako zgodilo, kot so se na Jalti zmenili. Velesile so določile, Karavanke bodo meja. In Tito je vedel, ker je takrat še s Stalinom sodeloval. Partizani pravijo, kako hudo je bilo v gozdovih, toda ko so dobili povelje, da morajo zapustiti Koroško, je bil to najhujši udarec. Vsi so bili razočarani. Zakaj so partizane in vodstvo pustili v nevednosti, da Koroške ne moremo rešiti? In Trsta? To nam je škodovalo, na Koroškem pa še najbolj.

Zakaj tako mislite?

Ker se sedaj bojijo. Koroški Avstrijci, domačini, tisti, ki niso in nočejo biti Slovenci, vedno o tem prastrahu govorijo. Dvakrat so nas že hoteli imeti, tretjič se pa rado zgodi. Zdaj je problem, ko bo Slovenija v EU prišla. Samo če bodo spoštovali Karavanke, pravijo. S tem se da pri nas veliko pridobiti, s tem pridobiva Haider in bo spet dobil. Korošci tako delajo, kot da bi oni odločali, kdo bo v EU prišel. In vsi Nemci skupaj držijo, pa naj bodo Švicarji ali Avstrijci ali Nemci. Slovani nismo tako složni. In bodo dosegli, kar bodo hoteli. Tudi v Sudetih in na Poljskem.

Je to zato, ker gre za Nemce in Slovence?

Za strah pred Slovani gre, za slavofobijo. Neki sosed je bil žandar, stražmojster, njegov oče je gotovo samo slovensko govoril, ta pa ni več hotel. No, večkrat sva se tako pogovarjala, pa sem rekel, kako morete reči, da se Slovencev bojite, poglejte, kakšni reveži smo tukaj na Koroškem, še navadnega žandarja nimamo, ker takoj popusti in postane nemčur. Pri policiji v Celovcu je polno naših fantov, ki so takoj zapustili slovenstvo. Pa je rekel, ja, ampak veš, vi imate pa tistega velikega brata Rusa. In takole se hecajo še danes, ko ni več komunizma. Zdaj pa imamo tam spodaj še Miloševića, ki take uganja, da nam je vsem skupaj samo v škodo.

Ko vas tako poslušam, kako govorite o položaju jezika in zavedanja o narodni pripadnosti na Koroškem, se mi zdi, da je položaj kar mračen. Toda ali je to, če gledava, kako je zgodovina tekla, kaj zelo tragičnega? Saj so se meje vedno spreminjale, ljudje so se selili, narodi so se manjšali in večali. Ali pa je bogokletno, kar govorim?

Veste, naj bo karkoli, ampak meni je prav žal, da zdaj živim. Ko sem doraščal, je bilo še vse slovensko. Po vaseh so licalli koruzo, pokopavali so po slovensko, molili so slovensko, zdaj se pa vse tako meša. In se včasih samo nemško govori. Zakaj imam v knjigi še nemška imena krajev zraven? Ker pri nas ljudje bolj redko poznajo slovenske oblike. Še v slovenski gimnaziji marsikdo ne ve, da je St. Egyden Šentilj. Ker o St. Egydnu bere in sliši v šoli, in če ni prav tam doma, za ta kraj ne pozna slovenskega imena.

Zakaj so vas nagrobni napisi tako pritegnili in kako ste jih začeli zbirati?

Moj ati je dal napisati svojim staršem, mojim starim staršem, tako v dialektu: *Tam, čier se sučlajo svietle zvezdice, tam čier ni več riev in ne solzičice, tam, oh tam je moj dom, moj pravi dom, čier jes moje starejše najdov bom.*

Rieve? Kaj to pomeni?

Težave, tako na Koroškem rečemo, saj veste, revež, ki nima nič prijetnega v življenju, same težave in nadloge. No, to me je tako pritegnilo, da sem se začel že kot fant še za druge zanimati. Potem mi je na misel prišlo, ko sem snov za radijske oddaje rabil, da bi jih lahko upotabil.

Nemška beseda *britof*, pišete, ima zelo zanimivo etimologijo.

Ja, vsak misli, da to pride od *Frieden*, tam, kjer počivajo, pa ne. To prihaja od stare nemške besede zgraditi. Pokopališča so bila vedno ograjena ali z zidom obdana, da niso živali prišle do grobov in mrtvih iz njih trgale.

Kakšne pa so najpogostejše vsebine napisov?

Največkrat usmiljenje, *Jezus, usmili se nas, pa naj se bog rajnega usmili, ker smo vsi grešniki, seveda, in naj ga v nebesih poplača za to, kar je na zemlji pretrpel. Tudi za narodnost. Nekaj takih je vmes, da naj jih bog poplača, če so ljudje zaradi slovenstva trpeli. Za nekom sem našel, pa ni bil tako star: *Zahuje za njim zapuščena družina, sosedje in ves slovenski Korotan.* To je bilo še v monarhiji, ko so se narodi že zbuvali. Ali: *Zapri zdaj trdne si oči, trpin za narod in pravico.* Trpin, ker je bil Slovenec. Kmetje so takrat še lahko ostali neodvisni, delavci v tovarnah pa ne. Na tistih delovnih mestih so jih navadno tako sekirali, da so fantje kmalu opustili slovenščino. Nekdo mi je pripovedoval, da ko je v Bistrici začel delati še kot fant, ga je vsak, ki je mimo šel, klofutnil, ker je vedel, da je Slovenec.*

Kaj pa humor? Ali je v napisih mogoče najti tudi kaj vedrih tonov?

Pri nas, v Rožu, malo manj. V drugih krajih jih je več, v Mežiški dolini, na primer, sem našel: *Tukaj počiva ta pa ta in njegovi dve ženi.*

In čeprav govorijo o smrti, odhodu ljubljenega človeka, so tudi zares samo mrakobni?

Ne, ker je v njih upanje v posmrtno življenje in ponovno snidenje. Upanja je največ. Samo tista žalost, veste, kadar kdo umre, je tako huda, da se čuti. Enkrat smo imeli en tak pogovor v gostilni, s cerkvenim zborom po nekem pogrebu, pa smo prišli na to, kaj da je nad zvezdami. Če so nebesa, pa da verjetno ni ravno tako, kot pesmi pravijo. Pa je bil eden tako razočaran, da mi je še danes žal, da smo to sploh omenili. Da če mi, študirani, ne verjamemo, da so nebesa zgoraj nad zvezdami, potem se pa vse neha. Ampak mi smo se samo menili, da, človeško gledano, to ni tako preprosto, da bi bila nad zvezdami kar nebesa. Moj oče je bil navdušen pevec in sem mu dal napisati na nov kamen, ko smo starega proč dali, tole: *Zdaj nič več pel ne bom, zdaj vse minulo je, nič več pel ne bom.* To je iz naše pesmi

” Mrtvi nam zavidajo življenje in nam hočejo škodovati, zato so jih globoko pod zemljo zakopali, pa kamen nanje postavili, da ja ne bi spet ven prišli.

» Neka natararica se je pogumno delala, stavili so, da si opolnoči ne upa na pokopališču v križ zabiti žeblja. In je res šla in je, seveda, ker je strah imela, svoj firtih zraven pribila. In ko je hotela proč, jo je kap zadela.

Mavčez Izaro. Potem me je enkrat neki zdravnik, ki je to bral, pobaral: A ti ne upaš več, da se bosta še videla? Verž je razumel kot dokončno slovo. Kako, zdaj nič več pel ne bom, pa pa tam pri angelcih morda poje.

So ljudje napisali sami sestavljali?

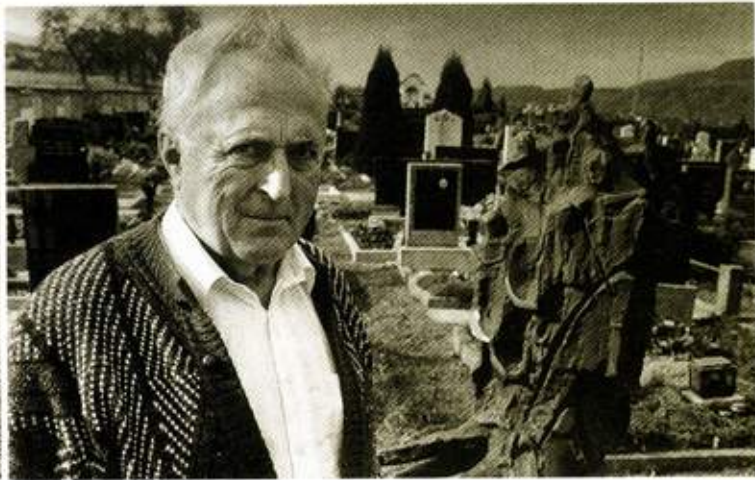
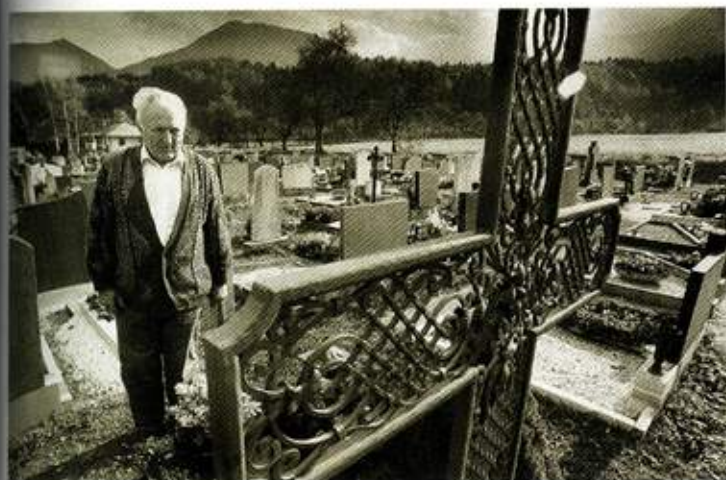
Verjetno so že kje, toda slučaj je navadno bil, da so kakšni domači pesniki imeli žilico za to. Pa se to ni nikoli izvedelo, tako da nobenega nisem spoznal. Občuti se kdaj, da je verže spi-

ne zavedajo, ker take spomenike gradijo, da je prav žalostno, če si tam spodaj in ti celo tona kamenja na glavo posadijo. Danes se ne bojimo več, da bi mrtvi spet na svet prišli, včasih pa so se. Vse zgodbe o strahovih izvirajo od tu. Mrtvi nam zavidajo življenje in nam hočejo škodovati, zato so jih globoko pod zemljo zakopali, pa kamen nanje postavili, da ja ne bi spet ven prišli.

Kakšne vraže v zvezi s smrtjo so bile še

Se vam ne zdi, da je ljudi smrt vedno bolj fascinirala kot rojstvo?

Veste, smrti se je človek bal, odkar je na svetu. Meni je strah pred smrtjo prišel v zavest šele pri Rilkeju. Rilke se je strašansko bal smrti in to ga je zaposlovalo. Živali so srečna bitja, ker se od rojstva do smrti ne zavedajo, da bo treba umreti. Človek pa, odkar se zaveda, da živi, ve tudi, da bo moral umreti. Le kot otroku ti je to nekaj časa prikrito. Pri nas je bilo ved-

sala bolj večša roka, včasih so pa prav ganljivo nerodni, polni napak, ki pa jih nisem vseh popravil, ne smeš.

Kaj nam ti napisi povedo o našem odnosu do smrti? Včasih, še posebej na vasi, so ljudje živeli veliko bolj povezani z naravo, življenjski krog jim je bil bližji in so smrt verjetno jemali kot nekaj naravnega, veliko bolj kot mi danes.

Bolj naravna jim je že bila, seveda, ampak prizadela jih je pa hudo, veste. Morda še bolj kot danes. Če je mož umrl mlad, žena pa je imela tri, štiri otroke, morda še več, je morala potem zanje sama skrbeti, na kmetiji pa je bilo to še posebej hudo. Ali pa je žena umrla in možu pustila otroke, ta se je na novo poročil, otroci pa so bili pravi reveži, saj veste, kako je to bilo. Hudo žalovanje, potem pa kmalu konec.

Koliko nam ti napisi povedo o življenju, ki so ga takrat ljudje živeli?

Večkrat je besedilo takšno, kot da bi umrli iz groba govorili in dajali napotke, kako naj bližnji naprej živijo. Najbolj ganljivi so napisi umrlemu otroku, mlademu človeku. Govorijo o kratki sreči in da bo zdaj angelček postal.

Toda ali ni prvotni namen nagrobnega kamna ta, da se z njim mrtvim prepriča ponoven prihod na ta svet? In zakaj so se ljudje tega bali, če so pa ob izgubi občutili tolikšno bolečino in bi si pravzaprav morali želeli, da se znova vrnejo?

Nekoliko je res paradokсно. Sicer pa se danes ljudje tega prvotnega namena verjetno sploh

razširjene med ljudmi?

Da je treba mrliču oči zapreti. Mrlič te začara z očmi, to je hud pogled, ko te mrlič gleda. Ko je kdo umiral, so mu, ko je umrl, sorodniki vedno najprej oči zatisnili.

Jaz sem pa vedno mislila, da je to simbolna gesta, ki naj pomeni, da naj pokojnik počiva v miru.

To se tako zdi, v resnici se pa tega pogleda bojiš. Saj poznate Tisnikarjeve slike. Tisnikar je mrlič gledal, ko je z njimi delal. Pa so bili kakšni njegovi znanci med njimi, ljudje, ki jih je poznal in so ga nazaj gledali. Zato je vedno te oči slikal. Tega se ni nikoli znebil. In jaz vam povem, bil sem že odrasel, ko je strica tam spodaj na cesti avto povozil in je bil ves zmaličen, jaz sem pa potem moral obleko dol peljati, ko so ga zlagali v krsto. Take oči je imel in z njimi gledal, da jih ne bom nikoli pozabil, tako hudo je bilo. Če te mrtev človek gleda, imaš občutek, ta me pa spregleda, to je pa dan resnice, pred tem se ne moreš skriti.

Je bilo vračanje vedno povezano s slabim, nikoli z dobrim?

Če je moral kdo na tem svetu še kaj poravnati, se je vračal. Vsi poznamo to, da se sorodnikom še po dvajset, petindvajset let ponoči sanja o umrlih, in njihova prva pot zjutraj je potem v farovž maše naročati, da bo mir. To je bil znak, da smo na kaj pozabili. Da mrlič nima miru. Tudi če slika dol pade, je to znak. Ali če se stenska ura ustavi ali tabla s svetnikom pade na tla. To pomeni, da se je nekaj zgodilo. In vedno so ljudje našli kaj, da so s tem povezali. Neznani sorodnik se je ponesrečil ali že kaj.

no veliko sorodnikov in v stik s smrtjo sem prišel že kot otrok. Ko smo pa včasih v šoli z maturanti Rilkeja brali, sem ugotovil, da večina s smrtjo sploh še ni imela nobenih stikov. Zakaj? Danes je taka navada, da damo bolne pa mrliče proč. Prej ste ga na parah videli, sorodnika, znanca, ljubljenega človeka, in hudo je bilo, ko ste se poslavljali, se za roke prijeli, mrliča poljubljali. Danes so začeli fotografije nastavljeni, to je zdaj moda. Človek nima več nobenega stika s smrtjo. Umiramo v bolnišnicah, sami, nikogar ni zraven, vse nas je strah.

Imate kakšno svojo zgodbo o mrličih?

Neka natararica se je pogumno delala, stavili so, da si opolnoči ne upa na pokopališču v križ zabiti žeblja. In je res šla in je, seveda, ker je strah imela, svoj firtih zraven pribila. In ko je hotela proč, jo je kap zadela. Takšne so si ljudje pripovedovali. V naši fari si možje iz gostilne niso upali domov, če je temno bilo, ker so morali mimo *britofa*. Raje so bili tam do jutra.

Mogoče je bil pa to le izgovor.

Ne, je bil kar strah. Koliko je takih moških, ki so podnevi zelo pogumni, če bi mu pa rekel, naj gre ponoči mimo pokopališča, ne bi šel. In če le gremo mimo, ker nas tam kdaj vodi kakšna pot, si vedno pojemo, žvižgamo in si tako dajemo pogum. To je verjetno tudi strah pred lastno minljivostjo, ne le pred umrlimi.

Mojca Širok

foto Marko Jamnik